

7 липня - Івана Купала

Найколеритніше та найцікавіше свято, яким закінчується літній сонячний цикл календарних дохристиянських свят – це свято молоді – Купало, або Купайло, що з часом, після прийняття християнства, деякою мірою трансформувалося в церковне свято.

Йдеться про народження Івана Хрестителя, яке святкується церквою 7 липня, або 24 червня за старим календарем. Після поширення християнства давнє народне свято Купала в результаті «християнського нашарування» почало називатися святом Івана Купала, а в окремих місцевостях побутували навіть такі назви, як Іванець, на Буковині – Іван Лопушник.

Але народна пам'ять зберегла Купальську обрядовість та пісні, які, як гаївки та колядки, належать до найдавніших часів, до первісних поезій та ритуалів на честь життєподателя – Сонця. Звичайно, багато чого було втрачено за останнє століття, коли йшла відверта боротьба з національними традиціями і народними обрядами.

Наші предки святкували Івана Купала 20-22 червня в час літнього сонцестояння: увечері, вночі і в самий день Купала. Свято Купайла відбувалося саме в період, коли сонце приходило до zenіту – найвище піднімалося над землею, давало найбільше тепла і світла, виявляло свою найвищу чудодійну силу для рослинного і тваринного світу та для людини. Вся рослинність досягала свого апогею, все нестримно росло, розцвітало, множилося, раділо життю.

Це свято припадає на день літнього сонцевороту, тому символізує народження літнього сонця - Купала і тим самим завершує панування весняного сонця - Ярила. В цей час небесне світило перебуває у куполі - найвищій небесній точці, тому дні тоді

найдовші, а ночі - найкоротші. Рослинний і тваринний світ отримує найбільше тепла і світла, визрівають зерна і плоди. Купала називають Богом плодючості й зображають з відповідними ознаками, що символізують чоловічий початок та запліднюючу силу.

Головні персонажі свята - Купала та Марена, які уособлюють чоловіче (сонячне) і жіноче (водяне) божества. Ці дві дійові особи обираються, відповідно, хлопцями й дівчатами або виготовляються як опудала. Поєднання чоловічої і жіночої стихій породжує життя, яке на святі символізує гілка верби - Купайлиця.

Свято починається ввечері, напередодні Купала. Основним стрижнем, довкола якого відбуваються дії, є купальський вогонь, який символізує сонце-зародок у материнській утробі. Він має горіти цілу ніч - від заходу Сонця-Ярила в лоно Матері-Землі (смерті) до сходу (народження) Купала. Перед запаленням вогнища чотири чоловіки зі смолоскипами стають квадратом навколо хмизу, що позначає чотири сонця (чотири пори року). Потім всі сходяться до хмизу і запалюють вогнище, що символізує "сонячне сплетіння".

У надвечір'я дівчата гадають на судженого - кидають у воду свої вінки, а хлопці повинні їх дістати. Вінок - це символ щастя та одруження. Чий вінок хлопець дістане, того й дівчина повинна поцілувати і мусить бути з ним у парі на це свято (як правило, вибір зарання узгоджують).

Якщо дівчата примушують хлопців (вогонь) зайти за вінком у свою стихію (воду), то після запалення вогню при заході сонця хлопці перестрибують через вогонь спочатку самі, показуючи свою спритність, а потім, як стихне полум'я, у парі з тими дівчатами, вінки яких дістали. Кожен вважає за честь очиститися вогнем, тричі перестрибнувши через багаття. Існують прикмети, пов'язані з цим: якщо парубок найвище стрибнув - буде гарний урожай у його родини, вскочить у полум'я - чекай біди. Коли ж вдало перестрибнуть багаття юнак з дівчиною - вони неодмінно одружаться і проживуть у злагоді все життя. Тому важливо знати, що не можна стрибати через Купальське вогнище будь із ким, а лише з судженим (судженою).

Хлопці спускають з гори вогняне колесо-сонце (символ літнього сонцевороту) або ж розкручують його на стовпі під загальне пожвавлення і радість.

Коли забави стихають, люди від вогнища запалюють свічки на заготовлених зарання кошиках-віночках і йдуть до річки, щоб пустити їх водою й ушанувати предків. Після цього всі сідають за святкову вечерю, віддаючи шану предкам і молячись за народження літнього сонця Купали.

Купальська ніч і Купальські вогні

Коли вечоріло, дівчата з хлопцями збиралися окремо і йшли до лісу. Дівчата співали пісень і несли гільце – гарний вершок черешні, вишні, яблуні чи клена. Прийшовши в ліс, встановлювали гільце в землю і оздоблювали його польовими та городніми квітами, зокрема, любистком, трояндами, барвінком, обвішували цукерками, бубликами та випеченими у вигляді пташок пташками, прикрашали різнокольоровими стрічками. На вершечок настромлювали невеличкий віночок з барвінку. Непомітно в кількох місцях прив'язували кропиву та колючі будяки.

У цей час хлопці здобували живого вогню – терли сухі деревини – і розпалювали багаття. Спочатку в землю вбивали довгу палку, навколо неї накладали хмизу і, здобувши живий вогонь, чотири хлопці одночасно підпалювали це багаття з чотирьох сторін. І коли вже вогонь освітлював місце святкування, хлопці роздивлялися дівчат і умовлялися, хто яку дівчину буде ловити.

Дівчата навколо свого гільця водили хоровод, співаючи купальських пісень:

Ой, вербо, вербице!
Час тобі, вербице, розвиватися!
Ой, ще не час, не пора.
Час, тобі, Іваночку, женитися!
Ой, ще не час, не пора:
Ой, ще ж моя дівчина молода...
Та нехай до літа, до Йвана,
Щоб моя дівчина погуляла.
Та нехай до літа, до Петра,
Щоб моя дівчина піросла...

Хлопці враз підбігали до дівчат з усіх боків, намагаючись вихопити гільце, видерти його з рук дівчат. Дівчата не давали... Врешті гільце спільно ламали і кидали у вогнище. Дівчата розбігалися в усі сторони, хлопці їх ловили і несли до вогню. Там вони ставали у коло навколо вогнища, йшли по сонцю і співали купальських хороводних пісень.

По садочку ходжу, виноград саджу,
Посадивши та й поливаю.
Ой, поливши, та й нащипаю. (Дівчата щипають хлопців).
Нащипавши, віночка зів'ю,
Віночка звивши, на воду пущу:
Хто вінка пійме, той мене візьме...

Спочатку через вогнище стрибали найстарші хлопці, потім – попарно, хлопець з дівчиною. Хто не стрибав, співали:

А ти, Яне, святий Яне,
Освяти нам наше зело,
Наше зело і корене,
Што на огонь положене.

Коли всі перестрибали, тоді гуртом співають знов:

А на Яна, на Янонька
Купалася ластівонька.
Купалася, купалася,
А на матку воалася.
Матко моя, подай ручку,
Не дай згинуть мой сердечку.
Матко, матко, подай обі,
Не дай згинуть в зимній воді.

Ця пісня записана на Лемківщині. В різних місцевостях співали різні пісні. Пізньої ночі вогонь розкидали по поляні, затоптували його ногами, бо ці рештки купальського вогню є чарівні. І коли відьма чи упир або вовкулака дістануть щось із цього вогню, можуть заподіяти зле людям.

Цвіт папороті у ніч на Івана Купала

Бажаючи йдуть у ліс шукати цвіт папороті, як правило, парами. Хтось намагається знайти за її допомогою скарби, а хтось знаходить своє щастя - кохання.

В цей час рослини набирали чарівних, лікувальних та цілющих властивостей. Лише в Купальську ніч на папороті серед ночі розцвітала чарівна вогняна квітка щастя – кочедижник. Хто її зірве, той усе на світі знатиме, дістане без труднощів усі скарби, матиме чудодійну силу робити все тією рукою, яка зірвала Квітку щастя. Той щасливець причарує найкращу дівчину, матиме найвищий урожай, не боїтиметься лихих сил.

Але ж за Квіткою щастя чигають не тільки люди, а ще лихі сили, з якими важко боротися тій людині, яка її знайде. Вони намагаються перешкодити, відвернути увагу молодого парубка, який цю квітку знаходить – старому, як правило, не щастило її знайти. І якщо молодому чоловікові все ж пощастило знайти квітку щастя, він мусив прорізати шкіру мізинця-пальця на лівій руці і всунути ту квітку під шкіру. Можна було сховати квітку під капелюхом на голові або на серці під сорочкою. Далі людина мусить взяти в ліву руку полин або татарзілля й обвести навколо себе крейдою – лише тоді лихі сили не зможуть нічого вдіяти щасливцеві.

Квітка щастя розцвітає раз на рік – саме на Купайла – або раз на 3-5 років. А коли розцвітає, чується наче постріл, наче грім. Ліс зашумить, загуде... І висока стрілка вмить виросте. А на ній з'явиться червона, невиданої краси вогняна квітка, яка розквітне, а пахощі підуть по всьому лісу. І навколо неї з'являться добрі духи-душі предків, які також радіють. Жінкам ця квітка не трапляється, бо то великий страх її взяти.

Охорона господарства в Купальську ніч

Купальська ніч – чарівна ніч. В цю ніч ходить щастя по землі, а разом із ним і темні лихі сили. У ніч під Купала господарі і господині в селі не спали, бо лихі сили могли заподіяти лиха в господарстві, зіпсувати корову чи коня або ж оселитися в цю ніч в хаті. Охороняючи господарство саме на Купала – добре буде весь рік. Ще за два дні до Купала дівчата обтикають навколо хату попід стріхи лопухом, якого й боїться лиха сила.

Господар у стайні та на пасіці кидає полину, осикових гілок, поклав гострим лезом догори сокиру у воротах та проводив риску крейдою. Господиня клала ніж на порозі, а на вікнах ставила осикові гілки. А як лише смеркне, вона йшла до обори й підкурювала там чарівним минулорічним зіллям, щоб відьма не приступила. Дівчата в цей день носили часник за поясом.

В святі Купайла збереглося давнє поклоніння наших пращурів Воді й Вогню. Вони їх вважали всеочищаючими, всеоберігаючими і цілющими силами. Ось чому свято Купайла відбувалося здебільшого за участю води і вогнів – на честь цих двох стихій.

Купальська ніч духовно єднає людину з природою, возвеличує побут, освячує почуття молодих сердець.

Ще вдосвіта люди йдуть вмитися джерелицею і набрати цілющої води у криницях, яка освячується Волхвом.

До світання дівчата поспішали до криниці набрати чарівну купальську воду. З цієї води та з чарівного зілля мати робить своїй доньці купіль. Мати має доньці голову, промовляючи чарівні слова. Після цього вся родина ходила по росі, а мати з донькою качалися в ній. Мати обов'язково набирала купальської чарівної роси в пляшечку, найкраще – росу з капусти.

Після дійств біля криниці всі підіймаються на пагорб, щоб зустріти сонце, вогнище вже більше не підтримують, воно само поступово гасне. На пагорбі проголошуються славні сонцю, подяки Дажбогу за життя і молитви за добрий урожай.

Збір зілля і квітів на вінки

У Купальську ніч польові та лісові трави набирають виняткових чарівних властивостей, великої лікувальної сили.

Іще не скоро сонце покажеться на небі, ще триває Купальська ніч, а бабусі й відьми вже крадькома, щоб їх не побачили, йдуть до лісу збирати зілля, яке в цю ніч набуло виняткових чарівних і цілющих властивостей. Молоді дівчата збирали зілля для кохання – тирлич-зілля, сон-траву, ромен-зілля, васильки.

Вранці, як тільки розвидниться, дівчата йшли гуртом до лісу та в поле збирати квіти для вінків. Найголовніше для вінків – барвінок. З лісових квітів ще збирали ромен-зілля, боркун-зілля, материнку, чебрець, нечуй-вітер, братки, з польових – волошки, мак, сокирки, колоски хлібних зел, з городніх – любисток, м'яту, чорнобривці, ласкавці та кудрявці.

Зібравши досить різних квітів, вони йшли до річки або прямо в лісі сідають колом і плетуть вінки. В деяких місцевостях дівчата плели вінки напередодні Купайла. Кожна дівчина мала сплести два вінка. Далі проводився своєрідний хоровод із вінками – дівчата повільно йдуть одна за одною, піднімаючи до сонця вінки, які тримали в обох руках. При цьому вони підтанцювали і співали купальських пісень.

Дівчата ховали свої вінки, щоб хлопці не «викрали», бо то поганий знак, ці вінки дівчата потім пускали по воді й ворожили, хто, коли і з ким побереться:

Гей, на Івана, гей, на Купала,
Красна дівчина долі шукала.
Квітки збирала, віночок вила,
Долі водою його пустила.

Полинь, віночку, по бистрій хвилі,
Поплинь під хату, де живе милий,
Поплив віночок долі водою,
Серце дівчини забрав з собою.